

teologiji, kratko djelovala kao novinakra *Katoličkog tjednika* i vjeroučiteljica u Kiseljaku, a sada se nalazi na doktorandskom programu Gregoriane u Rimu.

Mato Zovkić

Religijske zajednice u sekularnoj državi

Ahmet ALIBAŠIĆ: *Reiligija i sekularna država. Uloga i značaj države u sekularnom društvu iz muslimanske, kršćanske i jevrejske perspektive sa fokusom na Jugoistočnoj Europi. Međunarodni simpozij Sarajevo (BiH) 21.-24. listopada 2007, EAF, KAS, MRI, Sarajevo 2008.*

Radujem se što su u obliku knjige objavljena izlaganja o religijskim zajednicama u sekularnoj državi sa simpozija koji smo prije godinu dana održali ovdje u Sarajevu. Računajući s drugim izlagačima, ograničavam se na dva predavanja židovskih, devet predavanja muslimanskih sudionika i jedno bivše kršćanke iz Libanona koja je oduševljena sekularnom državom u Francuskoj.

Eli Tauber, aktivni član Jevrejske zajednice u Sarajevu, govorio je o međureligijskom dijalogu u židovskoj tradiciji (str. 217-219) oslonivši se na pojam saveza (*berit*) s Bogom kao ključnu vrijednost u judaizmu. Potreba da žive u skladu s Torom potiče već stoljećima Židove na dijalog unutar zajednice kao i na kontakte s ljudima drugačijih uvjerenja. Rabin iz Švicarske Michel Ballog govorio je o židovskoj državi s aspekta razdvojenosti građanske i vjerske vlasti (151-158). Prorok Jeremija savjetovao je Židovima u babilonskom sužanjstvu: "Ištite mir zemlji u koju vas izagnah, molite se za nju Bogu, jer na njezinu miru počiva i vaš mir" (Jer 27,9). Od toga su rabini stvorili tradicijsko načelo: "Zakon dotičnog kraljevstva je zakon"! Rabin Hanina

savjetovao je u vremenu rimske okupacije u Palestini: "Radije molite za dobrobit vladara, jer da nije straha od njih, ljudi bi jedni druge pojeli žive!" Tora sadrži odredbe o idealnoj pravdi, ali nema instrumenata da takvu pravdu provede na zemlji. Zato zadatak političkih čelnika nije izgrađivanje kraljevstva Božjega nego oblikovanje društva u kojem ljudi mogu živjeti sigurno. Novija židovska politička filozofija izrasla je iz misli rabina Nissima ben Reubena (1320-1380) koji je bio egzeget i komentator Talmuda. Prema njemu, politika je ovosvjetska djelatnost usmjerena prema boljem uređenju ljudskoga društva.

Fikret Karčić pokazao je na primjeru BiH odnos islama i sekularne države (23-36). Oslanjajući se na činjenicu da su muslimani BiH razvili svoje institucije te da im u demokraciji država ne nameće izbor vjerskih čelnika, on kaže: "Vrijednosti zaštićene šerijatskim propisima i vjersko-moralni sadržaj tih propisa obavezujući su za muslimane u sekularnoj državi, ali se pravne posljedice tih propisa ne mogu primijeniti, izuzev ukoliko se za isti akt ne koriste dvije forme – šerijatska i civilna." Očekuje da država u odnosima prema vjerskim zajednicama bude "neutralna s poštovanjem". Ahmet Alibašić obradio je modele odnosa između države i vjerskih zajednica u Europi i SAD-u s dodatkom o zakonskom uređenju odnosa između države i vjerskih zajednica u jugoistočnoj Europi (83-104).

Turski sociolog Tarik Kucukcan obradio je razdvajanje države i religije u Republici Turskoj te položaj manjina u toj većinski muslimanskoj državi koja je službeno sekularna, ali još nije provela u djelo vlastite zakone o vjerskim manjinama (105-139). Citira turske autore koji smatraju da je osmanlijski sustav mileta garantirao dovoljnu vjersku i etničku zaštitu nemuslimanima u carstvu te žali što su u 19. st. "zbog nacionalističke ostrašćenosti Bugari, Srbi i Grci počeli ispoljavati svoj revolt s ciljem uspostave vlastitih država" (115). Priznajе

da nije riješeno pitanje pravoslavnoga teološkog učilišta u Istanbulu te da katolici u sekularnoj Turskoj imaju problema s održavanjem crkvenih građevina.

Iranski teolog Sayed Mohammed Ali Abtahi govorio je o odnosu države i religije prema šiitskoj tradiciji (143-150). Po njegovu uvjerenju, u šiitsko poimanje religije i države utkana je načelna demokratičnost, a od vladara se posebno traži pravednost i moralna neporočnost. "Religija treba biti sposobna odgovoriti na potrebe ljudi. Ako zastupnici religije ne mogu ponuditi ovaj religijski koncept, onda pridonose izolaciji religije u globalu." Napada pojam "maksimalne religije" koja želi imati u svemu pravo te se služi vjerskim nasiljem.

Muhammad Sharkawi iz Katara govorio je o povratku religije u javnu sferu s islamskoga stajališta (169-177). Navodeći citate iz Kur'ana vidi da religija može imati političku, društvenu, moralnu i civilizacijsku ulogu te predlaže formiranje međunarodnoga vijeća triju abrahamskih religija.

Sarajevski sociolog Dino Abazović govorio je o sekularizmu iz nereligijske perspektive (189-195). Sekularizacija je posljedica postreformacijske povijesti kršćanskoga Zapada. Sekularna država je neutralna u smislu da svim svojim građanima garantira jednakost etičke slobode, ali ne nameće sekularistički nazor na svijet. Žali što se u BiH pojedini vjerski službenici svrstaju uz političke opcije i partije.

Zilka Spahić-Šiljak obradila je djelovanje žena u sekularnim i religijskim nevladinim organizacijama BiH (195-206). Iznijela je dvije teze na temelju svoga istraživanja: 1. NVO-e sekularne orijentacije uključuju i religiju gdje se ona pokaže prikladnom za poboljšanje položaja žena u obitelji i društvu; 2. Religijske organizacije za žene islamske provenijencije usmjeravaju se na obitelj i nisu feministički orijentirane.

Jamal Malik, musliman koji živi u Njemačkoj, pita jesu li muslimani na Zapadu muslimanska dijaspora (221-228). Muslimani u sekularnim državama Zapada poka-

zuju da islam može živjeti bez islamske države i bez nadležnosti države za strogo vjerska pitanja. Odbacuje židovsko poimanje dijaspore koje je natopljeno etnicitetom. "Nisu sve dijasporske zajednice zaite-resirane za konačni povratak svojim – zamišljenim – domovinama. Umjesto toga, transcendentalni karakter dijasporskih zajednica mora se cijeniti kao važna energična, inovativna i mobilizirajuća snaga u procesu pregovaranja s društvima-domaćinima" (225). U dijasporskim zajednicama "religija mutira u političku racionalnost" (227) jer konfesionalizacija javnoga političkog diskursa ujedinjuje muslimane i druge bez obzira na etničko i religijsko porijeklo.

Hasan Džilo predstavio je novi Zakon o vjerskim zajednicama u Republici Makedoniji (235-238) za koji su podlogu stvorile Crkve i religijske zajednice spremnošću na dijalog. Zakonodavci su se oslonili na slične zakone u susjednim i zapadnoeuropskim državama te očekuju bolje odnose između države i vjerskih zajednica, posebno kada je riječ o položaju religije u javnom životu.

Želim spomenuti i prilog novinarkе Djénane Kareh Trager (231-234), koja je rodom iz Libanona ali s mužem živi u Francuskoj gdje kao agnostik uređuje časopis *Le monde des religions* posvećen religiji. Ljuti se što u državi njezina rođena i odrastanja svi građani moraju pripadati nekoj od registriranih Crkava i vjerskih zajednica te što religijski identitet utječe na imovinska i druga prava. Kod kršćana i šiita ženska djeca imaju jednaka prava na nasljedstvo kao i muška, ali ako sunit umre bez muškoga potomka, njegove kćeri dobivaju samo mali udio očeva imanja. Budisti i siki ne mogu se oženiti u Libanonu, a ni umrijeti, jer nisu jedna od registriranih religija. Ona pozdravlja francuski tip sekularne države i raduje se što je nikada nitko u zemlji doseljenica nije pitao za njezinu vjeru.

Kao u svakom zbornom djelu, prilozi su različiti po duljini i navodenju osnovne literature. Svi autori kruže oko pitanja ka-

ko da država ostane sekularna, ali da religijske zajednice ne diskriminira. Toplo je preporučam za čitanje studentima teologije, sociologije i povijesti i drugim čitateljima koji vole humanističke znanosti.

Organizatori konferencije i izdavači knjige jesu Europski abrahamski forum (EAF) na čelu s tübingenskim profesorom Stefanom Schreinerom, sarajevski ogranak Konrad Adenauer Stiftung (KAS) na čelu s direktoricom dr. Christinom C. Krause i Medureligijski institut u BiH na čelu s prvim direktorom Mag. Ahmetom Alibašićem. Priredena je i engleska verzija knjige, što će razmišljanja sudionika konferencije u Sarajevu učiniti dostupnim širokom krugu zainteresiranih čitatelja. Izdavačima čestitam, čitateljima želim ugodno čitanje!

Mato Zovkić

Životi biskupa i svećenika ugrađeni u Crkvu i narod

Anto PAVLOVIĆ, *Stotinu reverendi. Životopisi biskupa i nekih svećenika Đakovačke i Srijemske biskupije koji su rođeni izvan nje*. Vlastita naklada. Slavonski Brod, 2008.

Ovo je knjiga koja zavređuje posebnu pažnju. Tu je govor o povijesnim osobama koje su ugradile svoj život, znanje, djelovanje u crkvenu i narodnu budućnost Slavonije i Srijema. Knjiga je to koja govori o životu i djelovanju biskupa i svećenika u području Bosanske ili Đakovačke i Srijemske biskupije, danas već Nadbiskupije Đakovačko-osječke i Srijemske biskupije. Piscu je ovo treća knjiga o ljudskim likovima. Prva knjiga *Povijest Crkve kroz likove svetaca* (1982.) i druga *Svećenički velikani u Hrvata* (2005.) svjedoče da je pisac pravi humanist, svećenik koji u svećeničkom poslanju vidi uzvišeno služenje Bogu, Crkvi i

povjerenom im narodu. Pisac nije po struci povjesničar ali je svojim radom postao stručan. On piše na temelju arhivske građe, i to znanstvenom metodologijom, navodi izvore, donosi dokumente, svjedočanstva, i na temelji njih iznosi svoje tvrdnje. Piše laganim stilom, argumentirano izlaže svoje tvrdnje o osobama i njihovim djelima. Piše pregledno, s naslovima i podnaslovima. Uvjerljiv je što je odlika dobrog intelektualca i u našem slučaju povjesničara koji svojim radom to postade. Obično se povjesničari kada pišu zaustave na većim djelima pojedinih ljudi važnih za povijest koja određuje i budućnost. Ovdje je riječ ne samo o djelima velikih i uglednih biskupa i svećenika, profesora, odgojitelja, nego i o njihovom životu, njihovim duhovnom liku, karakteru. To su biskupi i svećenici, dušobrižnici, vođe naroda, intelektualci, književnici, pjesnici, pisci i umjetnici koji su vršeci svoje duhovno poslanje s ljubavlju radili što su uradili pa i sebe i svoja djela poklonili Crkvi i svom narodu. Mnogi povjesničari lako zaobilaze i zaboravljaju takve likove a ovi, ovdje opisani, jesu velika ni uma, biskupskoga i svećeničkoga poslanja, vjernosti Bogu i Crkvi, kulturni djelatnici koji su udarili mnoge povijesne i duhovne temelje u Slavoniji i Srijemu. Pisac u izabраних 100 uglednika ovih dviju biskupija nalazi stožerne povijesne i duhovne odrednice povijesti i duhovnoga rasta u vjeri kroza zadnja tri stoljeća ovih biskupija. On u njima vidi život i djela koja se ne smiju zaboraviti. Ne smiju se zaboraviti ne zato što su bili uzorni i poštenu ljudi, biskupi i svećenici, nego zato što njihov život i djela traju i danas kao putokazi kako treba živjeti i djelovati i u naše vrijeme. Pisac je očito voden geslom iz Sirahove knjige: "Opjevajmo slavne muževe ... ovi bijahu ljudi pobožni kojih se dobra djela ne zaboravljaju; u potomcima njihovim ostade bogata baština što je oni namriješe (Sir 44,1.10-11). To je baština neizmjerne vrijednosti koju će opisivati i opjevavati još mnoga stoljeća. Tko da ne slavi vode svo-